

Son Peygamber Hz. Muhammed,

(Hayatı, Şahsiyeti, İslam Dini ve

Kültüründeki Yeri),

Casim AVCI (Editör), İSAM Yayınları,

İstanbul, Mart 2007, 200 Sayfa

Bilhassa son dönemlerde ilgi odağı haline gelen İslâmiyet’le ilgili tartışmalar, beraberinde birçok belirsizliği de gündeme taşımıştır. Söz konusu belirsizliklerin temel sebebi ve hassasiyetle üzerinde çalışılması gereken İslâmiyet’in tam manasıyla kavranamaması sonucu farklı çevrelerce yanlış şekilde telâkki edilmesidir. Bu noktadan hareketle İslâmiyet’i tebliğ etmekle yetinmeyerek onunla hemhal olma niteliğini taşıyan ve Allah Teâlâ’nın âlemlere rahmet vasfıyla gönderdiği son peygamber Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hayatının incelenmesi ve onun hayatından birtakım örneklerin çıkarılması, mevcut belirsizliklerin giderilmesi yönünde atılan uygun bir adım özelliği gösterecektir. Bilindiği üzere Hz. Muhammed (s.a.v.) ilahî mesajın beşere intikalini gerçekleştirmekle birlikte ilâhî vahyin beşerî bir tezahürü niteliğini taşımıştır. Bu özelliği, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) farklı bir misyon yüklemiş ve böylece amelilerin beşerin nezdinde uygulanabilirliği noktasında çeşitli kolaylıklar sağlamıştır. Kur’ân ahlâkıyla ahlâklanın ve bunu da hayatının her alanına yansıtan bir insan olarak Hz. Muhammed’in (s.a.v.) örnek şahsiyeti sadece Müslüman ilim adamlarının değil Müslüman olmayanların dahi merakını celbetmiştir.

Bu çerçevede şekillenen ve Hz. Muhammed’in hayatının daha iyi anlaşılması yönünde katkı sağlamayı amaçlayan *Son Peygamber Hz. Muhammed* adlı eser *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*’nde yayımlanan Hz. “Muhammed” maddesi (c.XXX, s. 408–481) esas alınarak hazırlanmıştır. Söz konusu eser, hâlen İSAM’da çalışmalarını sürdüren, araştırmalarını İslâm-Bizans ilişkileri üzerinde yoğunlaştıran ve *DİA*’da birçok maddenin hazırlanması sürecinde katkı sağlayan Dr. Casim Avcı’nın editörlüğünde ve ayrıca hususî olarak (bizzat, bizatihi) içinde yer alan başlıkların her birisi de, birbirinden değerli ilim adamlarının yoğun emekleri neticesinde meydana gelmiştir.

Eser “Giriş” ve dört bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde Hz. Muhammed’in (s.a.v.) doğduğu ve yetiştiği çevre bağlamında kısaca Mekke tarihi ve İslâmiyet gelmeden önceki devletlerin ve dinlerin yozlaşmış durumlarına dikkat çekilmek suretiyle Arabistan Yarımadası’nın genel durumundan bahsedilmiştir.

Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hayatının geniş bir perspektifte ele alındığı Birinci bölümde, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberlikten önceki hayatı çerçevesinde soyu, çocukluğu ve gençliği, ilk evliliği ve Kâbe hakemliği konularına yer verilmiş ayrıca Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberlik dönemi, “Mekke dönemi” ve “Medine” dönemi adı altında iki başlıkta toplanarak konu bu başlıklar altında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Mekke döneminde özellikle Müslümanların salt bir kimlik kazanma yolunda sarf ettikleri çabalara dikkat çekilirken, Medine döneminde daha çok kendini tüm dünyaya kanıtlamaya çalışan bir egemenliğin seslenişi ve kökleri artık kıyamete kadar uzanacak niteliğe sahip bir İslâm medeniyetinin ilk tohumlarının atılması yolunda sarf edilen gayretlerin üzerinde durulmuştur. Daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Allah’dan aldığı ilâhî vahyin insanlara intikali esnasında yaşadığı sıkıntılar, bu davete ilk icabet eden Müslümanlar, bunun akabinde uygulanan boykot ve müteakiben hicrete mecbur kalmaları ve sonucunda meydana gelen İslâm Medeniyeti, son olarak da gerçekleştirilen gazve ve seriyeler ele alınmıştır. Bilhassa eserin satır araları dikkatli bir şekilde gözden geçirildiğinde, İslâmiyet’i savaş eksenli gelişen bir medeniyet addeden anlayışa, iç ve dış tehditlere karşı gerçekleştirilen gazve ve seriyelerin başlıca gayelerinin nefsi arzuların değil de içtimaî kaygılar çerçevesinde şekillendiği gösterilerek bir cevap da verilmektedir.

Bilhassa bundan sonra gelecek bölümler, okuyucularına spesifik olarak Hz. Muhammed’in merak edilen tüm yönleri ile ilgili malumatının elde edilmesini sağlayan kapıları sonuna kadar açmaktadır. Eserde bizzat Hz. Peygamberi beşerî kimliğinden soyutlamak suretiyle melek hüviyetine büründüren ifrat ve sıradan bir insan derecesine indiren tefrit niteliği taşıyan varsayımlardan uzak kalınmak suretiyle hayatın bütün alanlarına yansıyan örnek şahsiyeti üzerinde yoğunlaşmıştır. Allah’a itaate giden yollar onun elçisi görevini üstlenen Resûlullah’a itaatten geçtiğine göre bu itaat, kemiyeti ve keyfiyeti üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir husustur.

Bahsi geçen hususlar çerçevesinde şekillenen ikinci bölümde Hz. Muhammed’in (s.a.v.) şahsiyeti üzerinde durulmuştur. Konular tümünden gelim yöntemi kullanılmak suretiyle genelden özele müteselsil bir formda işlenmiştir. Öncelikle Muhammed, Ahmed, Mustafa, nezir, beşir gibi Kur’ân-ı Kerim’de yer alan ve Hz. Muhammed’e (s.a.v.) mahsus birtakım isimler üzerinde durulmuş ayrıca İncil’de de Hz. Muhammed’in (s.a.v.) isminin geçtiği belirtilmiştir. İlk bakışta muhabatına güven veren görünümü hasebiyle muhabatını etkileyen ve

kendisine gönderilen ilahî vahyin muhataba aktarılmasını kolaylaştıran ayrıca onu görmeyen ümmetinin de çağlar boyu merakını celbeden “şemâli”, bununla birlikte Allah Teâlâ'nın onu diğer peygamberlerden üstün tutması, gönderilen peygamberlerin son halkası olarak onu tayin etmesi, Allah Teâlâ'nın insanlar içinde sadece onun adına yemin etmesiyle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) diğer insanlardan tefrik edildiği “hasâisi”, ilâveten son peygamber ve tüm beşeriyete örnek olması hasebiyle hayatının her alanını kapsayan üstün bir ahlâkla donatılan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) “ahlâkı” birtakım âyet ve hadisler ışığında açıklanmak suretiyle okuyucularına sunulmuştur. İlâhî hitaba muhatap olma özelliği onu beşer statüsünün üzerine çıkarsa da Kur'ân-ı Kerim'in de belirttiği üzere nihayetinde o da bir beşerdi ve günlük hayatı ve ibadetleri de bu çerçevede şekillenmekteydi. Eserde belirtildiği üzere, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) görevi tebliğ ettiği dini esasları aynı zamanda uygulamaktı ve o, bu emirleri yerine getirirken itidali elinden bırakmayarak, kendisini yaptığı her hareketi itibariyle takip eden ümmetine getirdiği dinin zorluk değil de kolaylık dini olduğunu göstermekte ve bu yönü itibariyle ümmetine mükemmel bir profil çizmektedir. Eserde ayrıca eşleri, çok eşi bulunmasının sebepleri ve çocukları da bir başlık altında incelenmiştir. Tebliğinin en önemli unsuru niteliğindeki “hitabeti ve fesahati” alt başlığında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) cevâmiu'l-kelîm başka bir ifadeyle az sözle zengin manalar ifade etme özelliği, ashâba hitap ederken dikkat ettiği hususlar, ashâbına bu yönde yaptığı tavsiyeler, özellikle soyut konuları anlatırken takip ettiği metod kabilinden ibareler vurgulanmak suretiyle konu iktibas edilen hadisler eşliğinde ele alınmış ve açıklanmaya çalışılmıştır. İlâveten Hz. Muhammed'in “siyâsi ve askerî kişiliği” üzerinde durularak bölüm tamamlanmıştır. Son kısımda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yeni teşekkül eden bir devletin başkanı statüsünde bulunması, dinî liderliğinin yanında siyâsi liderliğinin de önem kazandığı ve böylece ruhanî hâkimiyetini dünyevi otorite ile pekiştirdiği ve yönetimdeki tasarrufunu özel manada Arap dünyasının, genel manada ise İslâm dünyasının uygarlaşması yönünde harcadığı bununla birlikte hayatının her alanında olduğu gibi devlet yönetiminde de adaleti ön plâna çıkardığı hadisler ışığında açıklanmıştır. Eserde ayrıca Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yönetici ile yönetilen arasındaki engelin kaldırılması hususundaki hassasiyeti dolayısıyla çıkan problemlerin çözümü noktasında istişare yöntemini benimsemesine dikkat çekilmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) devletin iç işlerinin yanı sıra dış ilişkileri noktasında da stratejik bir yöntem takip etmesi hasebiyle İslâmiyet'in daha geniş coğrafyalar tarafından benimsenmesi ve bunun sonucunda İslâm devletinin daha da güçlenerek sınırlarının gelişmesine büyük katkı sağlaması da dikkat çekici mevzulardandır. Eserde yer alan “savaş ve ordu” isimli alt başlıkta Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ordu sistemi, kumandana verdiği önem ve savaş politikasına yer verilerek konu teferruatlı bir biçimde incelenmiştir. Hülâsa savaşın Müslümanlar

için artık kaçınılmaz bir hal aldığı âyetlerden getirilen deliller eşliğinde izaha kavuşturularak savaşların belirli sınırlar çerçevesinde meydana geldiğine ve öz itibariyle rahmet peygamberi olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gerçekleştirdiği gazvelerde insan katli amacıyla değil de inanan bir ümmet meydana getirme bilinciyle hareket etmesine dikkat çekilmiştir.

“Hz. Peygamber'in İslâm dinindeki yeri” başlığını taşıyan üçüncü bölümde âyetler ve hadisler çerçevesinde Muhammed'in (s.a.v.) ibadet hayatı, hukuktaki yeri, ümmetine örnekliliği hakkında diğer bölümlerde dağıntık halde yer alan bilgiler, spesifik başlıklar altında toplanarak, daha da detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğinin ispatı niteliğindeki mucizeleri ve kısımları üzerinde durularak yine âyetler ve hadisler çerçevesinde konu detaylandırılmıştır.

Bahsi geçen bölümde özellikle Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde Hz. Muhammed'e (s.a.v.) itaatin aynı zamanda Allah'a (c.c.) da itaat anlamına gelmesi ve müminlerin Hz. Peygamber'e karşı görevleri ve ona karşı saygısızlık gösterilmesine izin verilmemesi ana mesajı çerçevesinde teşekkül eden mevzuların âyetler ve hadislerle delillendirilmesi, Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında ortaya atılan spekülâtif bilgileri tashih edici mahiyete sahip görülmektedir. Eserde hassasiyetle üzerinde durulan diğer bir konu da tevhit ilkesi gereğince Allah'a (c.c.) sevgisinin peygamber sevgisinden üstün olmasının gerekliliği bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde belirtildiği üzere Hz. Muhammed'in (s.a.v.) beşerî yönüne dikkat çekilmesi dolayısıyla kendisine hürmette ve övgüde aşırıya kaçan davranışlardan sakınılması hususudur. Ayrıca Hz. Muhammed'i (s.a.v.) yüceltmek amacıyla yabancı araştırmacılar tarafından birçok asılsız rivâyetin ve hayal ürünü malzemenin üretildiği bu nedenle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı ve şahsiyeti hakkında doğru bilgi edinmenin her müslümanın görevi olduğu noktasına dikkat çekilmiştir.

Hz. Muhammed'in ibadetleri noktasında iki ayrı ibadet tanımı ortaya atılmak suretiyle konu açıklanmış bununla birlikte fiilî sünneti çerçevesinde vahyin bizzat açıklayıcısı ve ilk uygulayıcısı konumunda bulunduğu, ayrıca kendisine farz olduğu halde ümmetinin zorunlu tutulmadığı ibadetlere temas edilmiştir. İbadetler noktasında ümmetine sağladığı kolaylıkların İslâm'ın temel çizgilerini aşmayacak şekilde onlara buldukları şartlar dâhilinde geçici birtakım kolaylıklar sağladığı, yükümlülüklerin bir külfet kapsamında değil Allah'a (c.c.) karşı kulluk görevinin yerine getirilmesi noktasında destek sağlayan ve bu bilinç çerçevesinde idame edilmesi gereken birtakım vecibeler olduğu açıklanmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hukukî alanda içtihadı önem vermesi ve cahiliye döneminden kalan birtakım muharref hukukî anlayışlar yerine temele Kur'ân ve Sünnet'i alan, ilâhî bir vahiy tarafından desteklenen yeni bir sistem getirmesine değinilmiştir. Eserde ibadetlerde olduğu gibi hukukî konularda da sadece Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve ailesine ait birtakım

hususlar örneklerle açıklanmıştır. ‘Mucizeleri’ alt başlığında ise Hz. Muhammed’in (s.a.v.) doğumundan önce ve sonra, bilhassa peygamberliği sonrasında gerçekleşen mucizeleri üzerinde durulmuştur. Mucizeleri; akli (manevî), hissi (maddî) ve haberi mucizeler olmak üzere üç başlık altında, âyetlerden ve kendi hayatından getirilen örnekler kapsamında ifade edilmiştir. Bilhassa Hz. Muhammed’in (s.a.v.) mucizelerini sadece Kur’ân-ı Kerîm ile sınırlandıran çevrelere karşı kısıtlı da olsa cevap mahiyeti taşımaktadır.

“İslâm Kültüründe Hz. Peygamber” başlığını taşıyan son bölümde Hz. Muhammed’in (s.a.v.) öncelikle tasavvufî çevrelerce algılanışı üzerinde durulmuştur. Allah’ın (c.c.) Hz. Muhammed’e (s.a.v.) yönelik ezeli sevgisi dolayısıyla âlemleri yarattığını savunan ve ruhanî varlığını devam ettirmek için kendilerini Hz. Muhammed’in (s.a.v.) vârisi sayan sûfilerin, Allah (c.c.) için kullanılan “Fenâ” kelimesini Hz. Muhammed (s.a.v.) için de kullanmaları, zahir ulemasının aksine keşfi yolla elde etikleri hadisleri sahih mesabesinde görmeleri üzerinde durulmuş ilâveten Sehl b. Abdullah daha sonra da Hallâc-ı Mansur tarafından ortaya atılan nûr-ı Muhammedî teorisine ve bu noktada İbnü’l Arabî’nin ‘ayna’ örneğine yer verilmiştir. Bununla birlikte Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Arap edebiyatındaki tezahürleri bazında ele alınan kaside, mersiye, mevlit ve hilye türü eserler ele alınmış özellikle Ka’b b. Züheyr’in *Kasidetü’l-bürde*’si ve Muhammed b. Said el-Bûsîrî’nin *Kasidetü’l-bürde* ve *el-Kasidetü’l-hemziyye*’si gibi meşhur kasideler örnek gösterilmiştir. Özellikle modern ve ağdaş dönemde kaleme alınan eserlerde Hz. Muhammed’e (s.a.v.) ve İslâm’a yönelik asılsız iddialar ortaya atan şarkiyatçıların iddialarına cevap mahiyetindeki konulara da yer verildiği belirtilmiştir. Türk edebiyatı açısından konu ele alındığında karşımıza Türklerin, Müslümanlığı samimi bir şekilde kabul etmelerinin göstergesi niteliğindeki eserler görülmektedir. Özellikle Kutadgu Bilig, Atabetü’l-hakâyık, Divân-ı Hikmet gibi önemli aynı zamanda da meşhur eserlere dikkat çekilmiştir. Kaleme alınan eserlerde özellikle şiir türünün önemi vurgulanmış, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ashâbının bu şiirlerde çeşitli remizlerle belirtildiği ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ‘Gül’ ifadesiyle yer aldığı belirtilmiştir. İlâveten Türk edebiyatında Hz. Muhammed (s.a.v.) ile doğrudan ilgili belli başlı türler maddeler halinde açıklanmıştır.

Hz. Muhammed (s.a.v.) ‘Türk Hat Sanatı’ ve ‘Türk Musikisi’nin ortaya çıkması ve gelişmesi noktasında katkı sağlayan özne vasfında bulunmasına dikkat çekilmiştir. Eserde bilhassa “Allah güzeldir, güzeli sever” (Müslim, “İman”, 147) hadisinin İslâm’ın estetik değerlerinin temelini teşkil ettiği belirtilerek Hz. Muhammed’in (s.a.v.) vahyedilen Kur’ân’ı yazan kâtiplerinden yazıya geçirme aşamasında özenli davranmalarını tembihlemesi özellikle de besmelenin göze hoş gelecek biçimde yazılmasını istemesinin ve Kur’ân okunması esnasında ahenk katılmasına teşvik etmesinin Müslümanların sanata karşı duyarlılığını artırdığı belirtilmiştir. Hat sanatının Kur’ân-ı Kerîm’i güzel

yazma gayreti sonucu ortaya çıktığı ve daha sonraki dönemlerde hadislerin, şemail kitaplarının ve Hz. Muhammed’e (s.a.v.) yazılan kaside ve şiirlerin de bu gayret kapsamına dâhil edildiği belirtilerek söz konusu âyetler, hadisler ve manzumelere yer verilmiştir. Ayrıca Türk Musiki sanatının örnekleri maddeler halinde açıklanmıştır. Literatür alt başlığında ise Hz. Muhammed’in (s.a.v.) söz, fiil ve davranışlarının yer aldığı ayrıca siyer ve meğâzi türünde hayatından kesitler sunan eserlere yer verilmiştir.

İslâm’ı doğru algılayıp anlamada ilk adımın Hz. Muhammed’in (s.a.v.) iyi tanınıp anlaşılması amacını taşıması nedeniyle yapılan çalışma hem çıkış noktası hem de sonuçları açısından önemlidir. Bilindiği üzere Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hayatı hakkında çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Fakat bu çalışma Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hayatına ve kişiliğine daha geniş bir açılım sunması hasebiyle okuyuculara Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında zihinlerini meşgul eden pek çok soru işaretinin cevabını bulabilme imkânı sağlama noktasında örnek gösterilebilir. Eserin özellikle rahat okunma ve kolay anlaşılma esası üzerine bina edilmesi dolayısıyla müellifleri tarafından oldukça akıcı ve her kesime hitap eden bir üslup tercih edilmesi ve birtakım önemli ayrıntıların detaylı bir biçimde açıklanması, okuyuculara büyük kolaylık sağlamakla birlikte eserin ilgi çekici yönünü de teşkil etmektedir. Ayrıca içerik zenginliği, anlatımdaki sadelik ve akıcılık, konuların sistemli bir yöntem ile ele alınması eseri bir solukta okunmaya imkân vermekte ve benzerlerinden ayırmaktadır. İlâveten eserde yer verilen birtakım âyetlerde iktibas formatı kullanmak yerine âyetlerin ana fikirlerinin uygun yerlere nakşedilmesi de anlatıma zenginlik, özgünlük ve akıcılık katan unsurlar arasında zikredilebilir. Hülâsa, bu yazım tekniğine rağmen ilmî doyuruculuğu ve kaynaklarının sağlamlığı, akademik yapısından taviz verilmediğinin de kanıtı niteliğindedir. Eserde klâsik kaynakların yanında son dönemin ünlü yazar ve eserlerine de yer verilmiştir. Fakat kaynakça hakkında detaylı bilgi sahibi olmak isteyen araştırmacıların *DİA* da yayımlanan “Muhammed” maddesine başvurması gerekmekte bu da araştırma pratikliği hususunu gölgelemektedir. Ayrıca eserin dipnotlarının ilgili sayfalarda değil de kitabın arkasında yer alması esere görünüm açısından estetiklik katmışsa da, okuyucuların bağlamdan kopmaması ve meşakkatsizliği açısından dipnotların ilgili sayfalarda yer alması okuyucu açısından daha yararlı görülmektedir. Eserde yer alan alt başlıkların her birinin birbirinden değerli hocaların emeği ile meydana getirilmesi sonucu eserde dikkat çekici bir harmoni yakalanmıştır. Ayrıca eser boyutunun küçüklüğüne mukabil zengin bir muhtevaya sahip ve her an danışılacak bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. Kitabın sonunda, Mekke ve Medine döneminde gerçekleşen önemli hususların kronolojik olarak yer alması esere orijinallik katan hususlardandır.

Fatma Hatice SİS

MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, İSTANBUL